

Radostaw Kaczan, Karolina Malinowska,
Katarzyna Pasiak, Piotr Rycielski, Małgorzata Wójcik

Lekcja 4

Koło przemocy rówieśniczej

UNIWERSYTET
 SWPS

 RESQL

Szanowne Nauczycielki/Szanowni Nauczyciele,

przekazujemy Wam podręcznik ze scenariuszami lekcji wychowawczych, które mogą pomóc w pracy nad budowaniem zgranej klasy i zapobieganiem negatywnym zjawiskom grupowym, takim jak przemoc rówieśnicza, prześladowanie i dręczenie rówieśnicze. Takie sytuacje występują niestety dość często w naszej szkolnej rzeczywistości i wpływają negatywnie nie tylko na ofiary prześladowania, ale także na wszystkich uczniów w klasie, którzy źle się w niej czują, niechętnie przychodzą do szkoły i gorzej się uczą. Dlatego zapobieganie tym zjawiskom stanowi integralną część pracy wychowawców i nauczycieli. Pracy niezwykle trudnej bez odpowiednich narzędzi i przygotowania.

Podręcznik zawiera 11 scenariuszy lekcji, które sprzyjają rzeczowej i bezpiecznej rozmowie z uczniami o przemoc, prześladowaniu i dręczeniu. Jednocześnie dostarczają one rzetelnej, popartej badaniami wiedzy o rodzajach przemocy oraz mechanizmach, które ją wywołują i utrzymują w grupie. A także o rolach które przyjmują uczniowie: od agresorów i ofiary, poprzez czynnych kibiców, biernych świadków, aż do aktywnych obrońców prześladowanych uczniów. Przekazywana uczniom wiedza pozwala nauczycielowi/nauczycielce „zakotwiczyć” ich poznawczo. W następnym kroku pozwala – odwołując się do tej wiedzy – pokazać uczniom, jak można ją praktycznie wykorzystać, aby stworzyć zgraną klasę. To z kolei ma wpływ na gotowość uczniów do zgłaszania nauczycielom niepokojących i zagrażających sytuacji, zarówno bezpośrednio, jak i w aplikacji RESQL.

Informacje o lekcjach

Przygotowane w ramach programu RESQL scenariusze lekcji zostały przetestowane w 16 klasach szkół podstawowych (w klasach siódmych i ósmych) oraz średnich (w klasach pierwszych i drugich). W pracy nad scenariuszami lekcji korzystaliśmy jako zespół badawczy z własnych doświadczeń oraz wcześniejszych materiałów i scenariuszy wykorzystywanych w projektach INKLA (Wójcik, Mondry 2017) i Bliżej (Wójcik, Hełka, Wośko 2016). Stworzyliśmy nowe scenariusze oraz dostosowaliśmy te już istniejące do potrzeb uczniów ostatnich klas szkoły podstawowej i pierwszych klas szkół ponadpodstawowych.

Lekcje były weryfikowane pod kątem ich spójności i zrozumiałości, a także możliwości ich przeprowadzenia podczas 45-minutowej lekcji. Ponadto w każdej klasie, w której lekcje zostały przeprowadzone, mierzyliśmy ich skuteczność. Na podstawie informacji zwrotnych zebranych zarówno od uczniów uczestniczących w lekcjach, jak i od osób je prowadzących wprowadziliśmy poprawki w scenariuszach. Scenariusze lekcji zawierają wszelkie potrzebne do ich przeprowadzenia informacje oraz materiały (rysunki, historyjki, wykresy), przygotowane z myślą o 45-minutowych lekcjach wychowawczych.

W poniższej tabeli przedstawiany zalecaną przez nas kolejność lekcji wraz z ich krótką charakterystyką.

Numer lekcji	Nazwa lekcji	Opis lekcji
1.	Różne rodzaje przemocy	Uczniowie poznają różne rodzaje przemocy oraz przykłady zachowań przemocowych z różnych kategorii. Omawiają wyniki badań na temat zachowań przemocowych w szkole.
2.	Przemoc relacyjna	Czym jest przemoc relacyjna? Uczniowie poznają typy przemocy relacyjnej, np. izolowanie, wyśmiewanie, wykluczanie, ignorowanie.
3.	Cyberprzemoc	Uczniowie poznają formy cyberprzemocy – dręczenia i prześladowania za pomocą mediów społecznościowych. Wiedzą, jak unikać cyberprzemocy, a w razie jej pierwszych przejawów zgłaszają problem zaufanej osobie.
4.	Koło przemocy rówieśniczej	Uczniowie poznają role i mechanizmy, jakie występują w przemocy rówieśniczej. Uczniowie analizują m.in. kluczową rolę świadków przemocy.
5.	Konflikty	Uczniowie poznają różne formy konfliktu. Uczą się rozpoznawać konflikt i nazywać go, a także dzielić konflikty na konstruktywne, potrzebne i wspierające walkę z problemem oraz na niepotrzebne i destruktywne, które popychają ludzi do walki.
6.	Mechanizmy moralnego dystansowania się w sytuacji trudnej	Uczniowie poznają mechanizmy psychologiczne odpowiedzialne za bierność świadków prześladowania rówieśniczego.
7.	Atrybucje	Uczniowie analizują powody zachowań osób uznawanych za innych inne i narażonych na wykluczenie rówieśnicze. Uczą się, w jaki sposób najczęściej dokonujemy atrybucji, na czym polega podstawowy błąd atrybucji i jak go unikać.
8.	Zasady dobre dla każdej szkoły	Uczniowie analizują zasady panujące w szkole. Rozumieją swoją rolę w tworzeniu dobrych zasad w szkole. Potrafią wymienić dobre zasady. Wspólnie opracowują zestaw zasad do wykorzystania w klasie.
9.	Zgłaszanie przemocy	Uczniowie dowiadują się, jak ważne jest zgłaszanie aktów przemocy dla poprawy bezpieczeństwa ofiar i budowania dobrych relacji w klasie.
10.	Inność i różnorodność	Uczniowie wskazują na zależność pomiędzy nadaniem komuś etykiety innego/dziwnego a zachowaniem wobec niego, np. dokuczaniem mu lub odrzuceniem go w klasie.
11.	Różnice indywidualne w klasie	Uczniowie doświadczają podstawowych różnic. Poznają różnice widoczne i niewidoczne, a także uwarunkowania w zakresie różnic indywidualnych. Doświadczają, jak różni się nasza wiedza o nas samych od naszej wiedzy o innych.

Scenariusze lekcji zawierają niezbędne wskazówki, które pomogą prowadzić zajęcia w klasie: informacje dla nauczyciela, zadania dla uczniów, przykładowe wypowiedzi, dodatkowe materiały i definicje oraz rysunki. Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze można wykorzystywać pojedynczo albo zrealizować po kolei jako zamknięty cykl tematyczny.

Szkołom, które rozpoczynają wdrażanie programu RESQL, zalecamy realizację co najmniej 4 pierwszych lekcji. Dotyczą one bezpośrednio problemu przemocy, różnych jej form oraz sposobów reagowania na nią. Sądzymy również, że regularne prowadzenie tych lekcji oraz powtarzanie ich w tej samej lub nieco zmodyfikowanej formie w danej klasie może przynieść wymierne skutki. Przywoływanie znanych uczniom struktur i treści pozwala je lepiej zrozumieć i na bieżąco odwoływać się do nich. Ponadto nauczycielka/nauczyciel może wykorzystać przykłady, ćwiczenia i rysunki z poszczególnych lekcji jako materiał do dyskusji o bieżących sprawach klasy. Autorzy wielu rekomendowanych programów dotyczących zapobiegania przemocy rówieśniczej podkreślają, jak ważne jest regularne przypominanie uczniom takich treści jak:

- 1) czym jest przemoc? czy określone zachowanie jest przemocą? jak je odróżnić od tego, co przemocą nie jest?
- 2) jakie zasady panują w mojej klasie i szkole?
- 3) jak powinienem się zachować, kiedy jestem świadkiem przemocy?
- 4) co mogę zrobić, kiedy przemoc mnie dotyka? do kogo i jak zwrócić się o pomoc?

Zgodnie z naszymi doświadczeniami proponowane scenariusze lekcji nie nadają się dla klas niższych niż piąte klasy szkół podstawowych. Lekcje przeprowadzane zgodnie z proponowanymi scenariuszami można traktować jako element szerszych oddziaływań profilaktycznych i wychowawczych. W nowych klasach, które zaczynają wspólną pracę (np. w pierwszych klasach szkół ponadpodstawowych), można wykorzystać scenariusze jako część działań integrujących i budujących klimat klasy.

To nauczycielka/nauczyciel decyduje, w jaki sposób przeprowadzić daną lekcję: jak rozłożyć poszczególne elementy, ile czasu dać uczniom na kolejne zadania. Z naszych doświadczeń wynika, że młodsi uczniowie lepiej reagują, kiedy zadania trwają krótko, a czas na podanie przykładów i sposób ich prezentowania ustala nauczycielka/nauczyciel. Starsze klasy pozwalają na większą swobodę, więcej czasu można poświęcić na omawianie przykładów podawanych przez uczniów i wyników ich pracy w grupach.

W klasach, w których spodziewamy się trudności z utrzymaniem dyscypliny, proponujemy na początku lekcji:

- 1) określić zasady indywidualnego wypowiedzania się uczniów: kto mówi? kiedy mówi? ile czasu ma na to? – polecamy raczej krótkie wypowiedzi lub odpowiedzi spisane na karteczkach,
- 2) omówić sposób prezentacji wyników pracy w grupie: np. cała grupa przedstawia wyniki pracy, a kolejność prezentacji i ich czas ustala z góry nauczycielka/nauczyciel (np. 2 minuty dla każdej grupy).

Lekcja

4

Koło przemocy rówieśniczej

TEMAT:

Świadkowie: jaka jest ich rola?

Czas:

40 minut.

Formy pracy:

- dyskusja,
- praca w parach.

Środki dydaktyczne/materiały:

- kartki z opisem przykładowej sytuacji prześladowania,
- kartki z kołem prześladowania rówieśniczego.

Cele:

Uczeń/uczennica:

- zna mechanizmy grupowe przemocy rówieśniczej,
- rozumie i przypomina sobie definicję przemocy rówieśniczej oraz prześladowania rówieśniczego,
- rozpoznaje role uczniów w sytuacji przemocy rówieśniczej.

Metody:

- metody asymilacji wiedzy (dyskusja, pogadanka),
- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy (przyporządkowywanie opisanych postaci do odgrywanych przez nie ról).

I. Ogniwu wstępne

1. Nauczyciel/nauczycielka wprowadza uczniów w temat lekcji.

Tematem dzisiejszej lekcji będzie uczestnictwo uczniów w prześladowaniu/dręczeniu innych oraz role, jakie wtedy odgrywają. Takie sytuacje zdarzają się w szkołach i trzeba być na nie przygotowanym, aby odpowiednio się zachować i zareagować. A żeby się przygotować, trzeba znać mechanizmy grupowe, które prowadzą do przemocy rówieśniczej.

2. Nauczyciel/nauczycielka przedstawia definicję prześladowania/dręczenia.

Przypomnę Wam, kiedy mówimy o prześladowaniu/dręczeniu:

*„O **prześladowaniu, dręczeniu** mówimy wtedy, gdy osoba jest przez dłuższy czas ofiarą zachowań agresywnych ze strony jednej lub kilku osób w klasie: wyzywania, naśmiewania, bicia, zabierania rzeczy, obgadywania itp. Prześladowana osoba jest często wykluczana z klasy: nikt nie chce z nią siedzieć, kolegować się, wracać razem ze szkoły. Zdarza się że jest prześladowana w Internecie: otrzymuje złośliwe komentarze i wpisy, publikuje się jej ośmieszające zdjęcia. Osoba prześladowana nie ma zazwyczaj swojej grupy przyjaciół, na których mogłaby liczyć, jest samotna. Jeżeli uczniowie/uczennice pokłócą się albo nawet pobiją, a potem pogodzą – to nie mówimy wtedy o prześladowaniu.”*

II. Ogniwu centralne

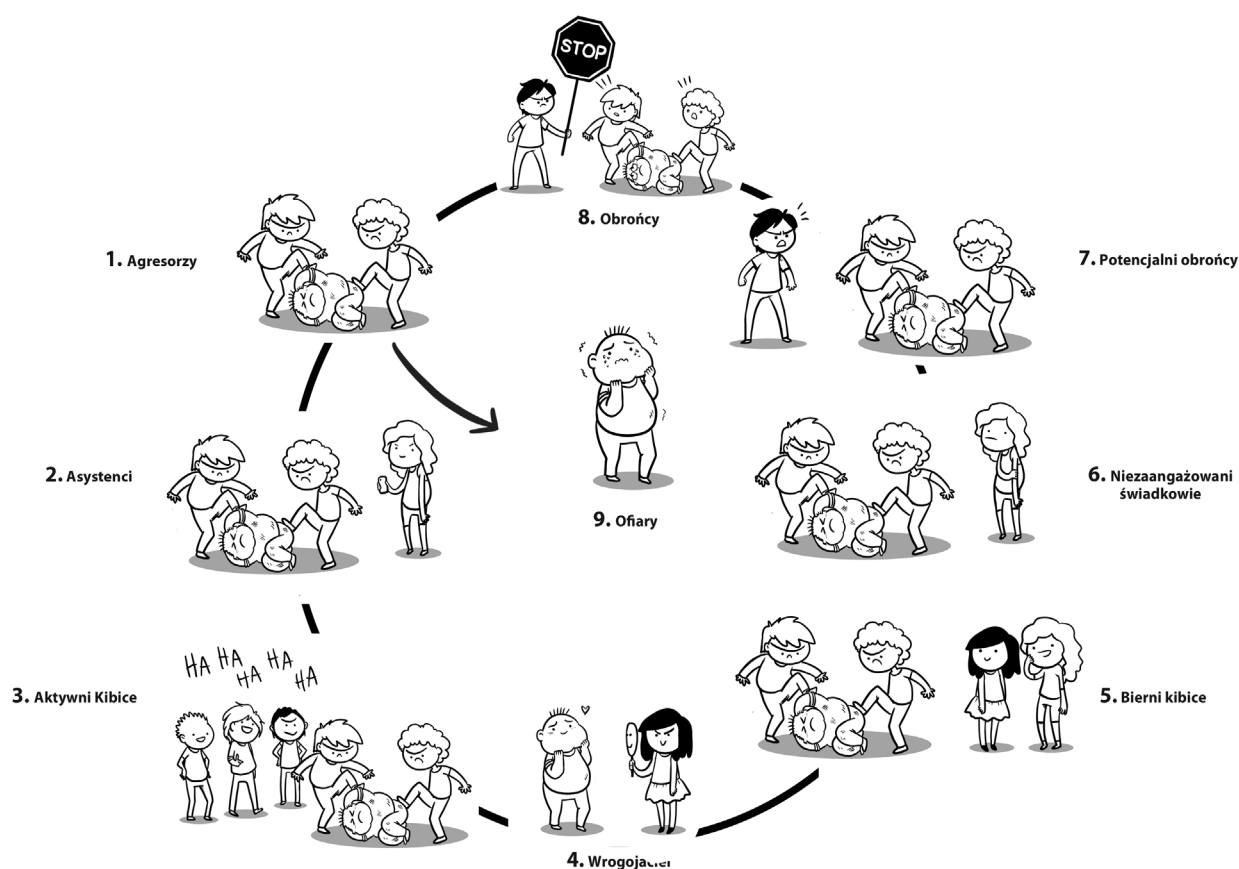
1. Nauczyciel/nauczycielka objaśnia uczniom zadanie 1 (przyporządkowanie konkretnych zachowań świadków do odgrywanych przez nich ról). Rozdaje im wydrukowany na kartkach opis przykładowej sytuacji prześladowania.

Proszę, usiądźcie w parach i przeczytajcie opis sytuacji, która miała miejsce w jednej ze szkół w Dallas.

„Meg dołączyła do klasy w zeszłym roku, gdy wszyscy się już znali. Paul i Mark zaczęli się śmiać z jej ubrań i krótkich włosów. Najpierw przezywali ją „pudding”, a potem popychali i szturchali, zabierali komórkę i buty na WF. Pat ze swoją grupą chętnie dołączali do nich, bo lubili, jak coś się działo: dogadywali, buczeli i robili miny. Raz nawet wszyscy razem zamknęli Meg w szatni i strasznie się śmiali, gdy potem płakała. Większość dziewczyn głównie się śmiała, jak była akcja, ale w zasadzie nic innego nie robiły. Chłopcy: Ben, Michael, Terry i Sam tylko patrzyli i olewali. Podobnie James i Albert, ale oni zawsze wychodzili i nie chcieli mieć z tym nic wspólnego. Po tej akcji z zamknięciem

w szatni Martha i Ana powiedziały wychowawczyni o tym, bo ta sytuacja strasznie je denerwowała. Po lekcjach, gdy nikt nie patrzył, starały się pocieszać Meg. Jedynym odważnym był Tom – mówił chłopakom, żeby dali jej spokój, raz nawet przywalił Paulowi. Ale Tom był rzadko w szkole, bo trenował. Ogólnie nikt z Meg nie siedział, nie rozmawiał ani nie zapraszał na urodziny. A... była jeszcze Ali. Podobno po lekcjach przyjaźniła się z Meg, ale w klasie udawała, że nie jest jej koleżanką i razem z dziewczynami śmiała się, gdy inni dokuczali Meg.”

2. W tym czasie nauczyciel/nauczycielka rysuje koło prześladowania rówieśniczego z numerami i etykietami ról – bez ich opisu – lub rozdaje uczniom w parach kartki z rysunkiem koła prześladowania rówieśniczego.

3. Nauczyciel/nauczycielka prezentuje uczniom koło prześladowania rówieśniczego.

Spójrzcie, proszę, na koło prześladowania rówieśniczego. Pokazuje ono wszystkich uczestników sytuacji prześladowania w klasie. Zastanówcie się, co robią uczniowie z klasy Meg i przyporządkujcie ich do przedstawionych ról.

4. Uczniowie podchodzą i wpisują imiona ucznia lub grupy uczniów przy odpowiednich numerach na kole, uzasadniając swoją odpowiedź. Nauczyciel moderuje wpisywanie, w razie potrzeby konsultuje się z klasą lub zmienia przyporządkowanie, odpowiednio to uzasadniając.

Poprawne odpowiedzi:

- Meg – ofiara prześladowania,
- Paul i Mark – agresorzy,
- Pat ze swoją grupą – asystenci,
- większość dziewczyn – aktywni kibice,
- Ben, Michael, Terry i Sam – bierni kibice,
- James i Albert – niezaangażowani świadkowie,
- Martha i Ana – potencjalni obrońcy,
- Tom – obrońca,
- Ali – wrogojaciel.

- 5.** Nauczyciel/nauczycielka zachęca uczniów do dyskusji o tym, kto bierze udział w prześladowaniu w klasie.

Jeśli w klasie występuje prześladowanie – kto bierze w nim udział?

1) Dlaczego Paul i Mark zachowują się w ten sposób?

Sugerowana odpowiedź:

Prześladowanie ofiary to dla agresora narzędzie, które pozwala mu osiągnąć nagrodę – czyli zdobyć uwagę i podziw innych w grupie. Agresor chce być popularny, dlatego musi tak wybierać ofiarę, sytuację i sposób prześladowania, aby nie narazić się na ewentualne potępienie. Inni uczniowie w klasie stanowią dla agresora widownię, dla której odgrywa swój spektakl. Dlatego reakcje innych są dla agresora bardzo ważne.

2) Dlaczego tylko Tom broni Meg?

Sugerowana odpowiedź:

Tom jest pewny siebie i nie boi się agresorów. Wie, że inni uczniowie go lubią i na pewno nie odwrócą się przeciwko niemu.

Jako osoba, która rzadko bywa w szkole jest w pewien sposób [„pozytywny sposób” – bo nie przez wykluczenie] poza grupą i nie dotyczą go niektóre z działających tam mechanizmów?

Wierzą w swoją siłę, nie obawia się agresora.

Inni uczniowie:

- boją się narazić agresorom,
- nie wiedzą jak zareagować,
- uważają, że to nie ich sprawa.

3) Zastanówmy się nad aktywnymi i biernymi kibicami. Dlaczego oni zachowują się w ten sposób?

Sugerowana odpowiedź:

Jednym podoba się zachowanie agresora, ponieważ urozmaica nudny szkolny dzień („wreszcie coś się dzieje”). Inni:

- nie zdają sobie sprawy, że przyczyniają się do prześladowania,
- uważają, że to nie ich sprawa – to inni powinni reagować,
- nie chcą się mieszać w nieswoje sprawy,
- boją się,
- nie chcą odstawać zachowaniem od reszty klasy,
- uważają, że nic wielkiego się nie dzieje,
- uznają, że ofiara jest sama sobie winna.

6. Nauczyciel/nauczycielka podsumowuje tę część lekcji.

Uczniowie czasami nie odgrywają roli obrońcy, mimo że bardzo by chcieli, ponieważ boją się agresora, nie chcą stać się kolejną ofiarą, myślą że dogadywanie i dokuczanie jest normalne w szkole, uważają, że innych uczniów w klasie to nie obchodzi. Nie wiedzą, jak mogliby się zachować, i boją się wygłosić. Nie wiedzą, że nawet bierna postawa sprzyja prześladowaniu, bo agresor uważa biernych kibiców za swoich widzów.

III. Ogniuwo końcowe

1. Nauczyciel/nauczycielka przechodzi do podsumowania zajęć, kierując uwagę uczniów na ich własne postawy i zachowanie w sytuacji prześladowania w klasie.

Na koniec zastanówcie się, proszę, co każdy z Was mógłby zrobić, gdyby był w klasie, w której jeden lub kilku uczniów byłoby prześladowanych.

Przykładowe wypowiedzi:

- Porozmawiałbym z prześladowaną osobą po lekcjach, żeby dodać jej otuchy.

- Powiedziałbym o tej sytuacji nauczycielowi lub rodzicom.
- Nie śmiałbym się razem z innymi.
- Razem z moimi koleżankami zaprosiłabym tą osobę, żeby z nami usiadła.
- Pokazałbym Paulowi i Markowi, że to co robią, nie jest śmieszne.
- Razem z Tomem powiedziałbym im, żeby przestali.

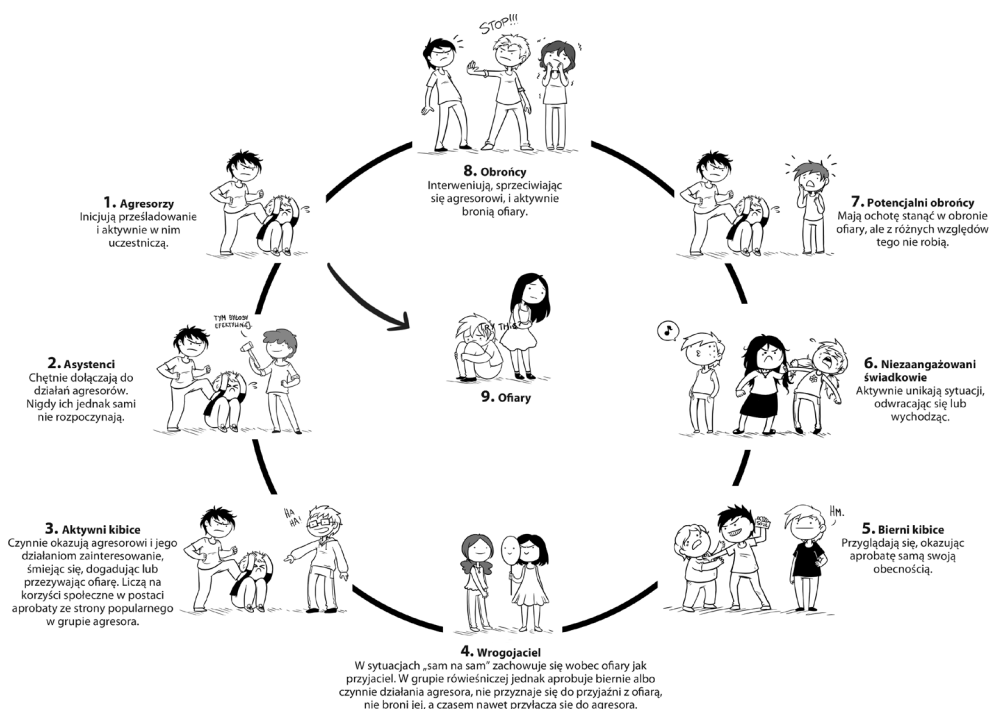
2. Nauczyciel/nauczycielka dziękuje uczniom za wspólną pracę. Na zakończenie podkreśla raz jeszcze znaczenie dobrej atmosfery w klasie i współpracy między uczniami dla ograniczenia przypadków przemocy rówieśniczej.

Dziękuję Wam za pracę na dzisiejszych zajęciach. Pamiętajcie, że dobra i przyjazna atmosfera w klasie zależy przede wszystkim od Was. Większość z Was nie popiera dokuczania, przezywania i prześladowania. Razem będzie Wam łatwiej reagować w sytuacji, gdy jesteście świadkami takich zachowań.

3. Po lekcji nauczyciel/nauczycielka lub uczniowie mogą wydrukować i powiesić w klasie koło prześladowania (w wersji bez opisów ról).

Materiały dodatkowe:

1. Koło prześladowania z opisami ról uczniów

2. Opisy motywów działania – jako uzupełnienie wypowiedzi uczniów

Agresor – prześladowanie ofiary to dla agresora narzędzie, które pozwala mu osiągnąć nagrodę: czyli zdobyć uwagę i podziw innych w grupie. Agresor chce być popularny, dlatego musi tak wybierać ofiarę, sytuację i sposób prześladowania, aby nie narazić się na ewentualne potępienie. Inni uczniowie w klasie stanowią dla agresora widownię, dla której odgrywa swój spektakl. Dlatego reakcje innych są dla agresora tak bardzo ważne.

Asystenci – choć sami nie inicjują prześladowania, chcą skorzystać z popularności agresora i zawsze są gotowi dołączyć do jego działań.

Aktywni kibice – działania agresora uważają za zabawne i nie zastanawiają się nad ich konsekwencjami dla ofiary. Uznają, że nie uczestniczą w prześladowaniu, ponieważ tylko się śmieją. Często nie zdają sobie sprawy z tego, że są głównym powodem działań agresora.

Wrogajaci – lubi ofiarę i chętnie spędza z nią czas po lekcjach, ale naciski rówieśników są tak silne, że w klasie nie przyznaje się do przyjaźni z ofiarą. Boi się, że sam zostanie kolejną ofiarą.

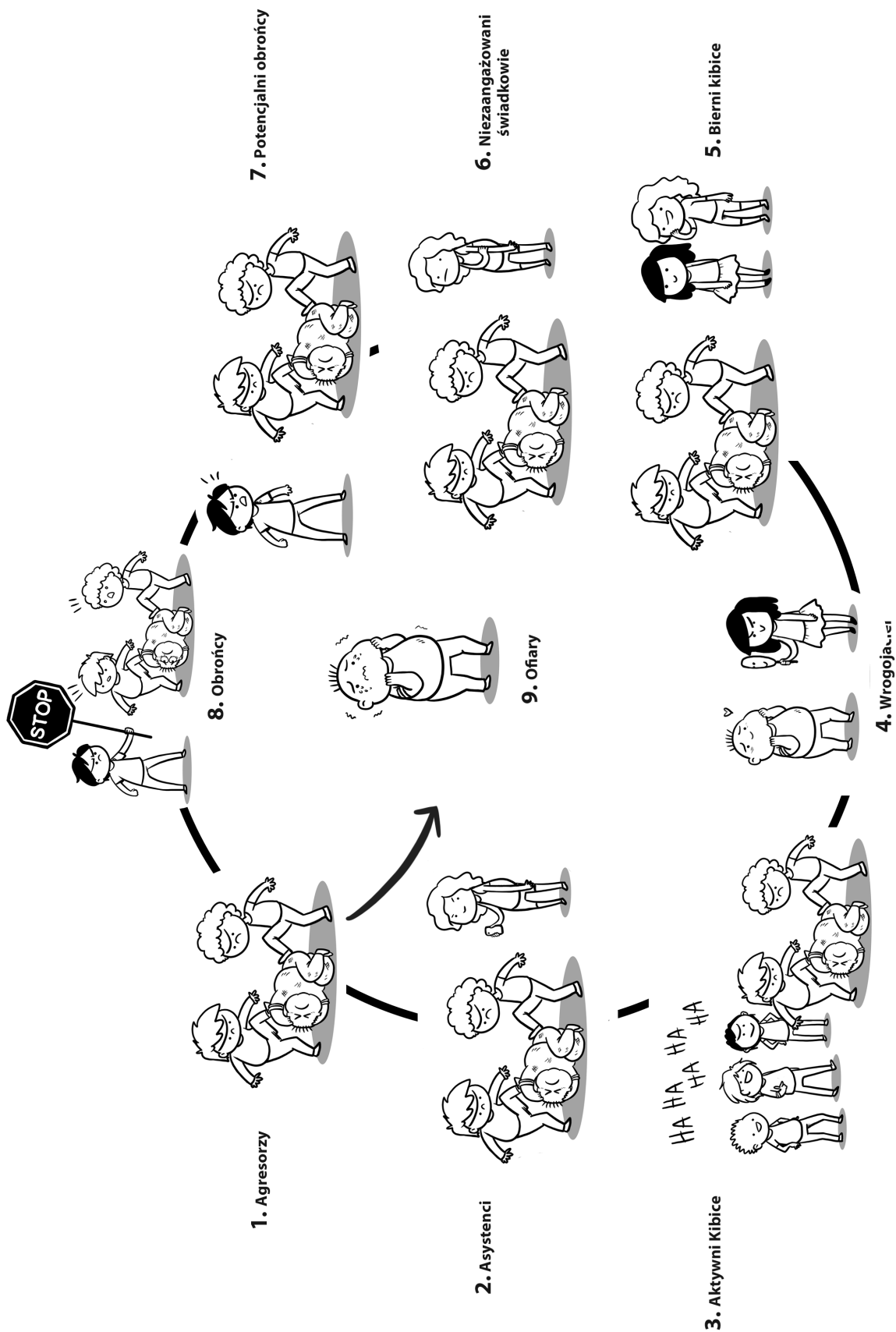
Bierni kibice – nie popierają działań agresora, ale uważają, że prześladowanie to nie ich sprawa, ponieważ np. ofiara nie jest ich bliskim kolegą/bliską koleżanką. Boją się interweniować, aby nie zostać kolejną ofiarą, lub nie wiedzą, w jaki sposób powinni się zachować. Patrzą na innych, którzy nie reagują, i postępują podobnie.

Niezaangażowani świadkowie – podobnie jak bierni kibice dystansują się od prześladowania, nie chcą się mieszać.

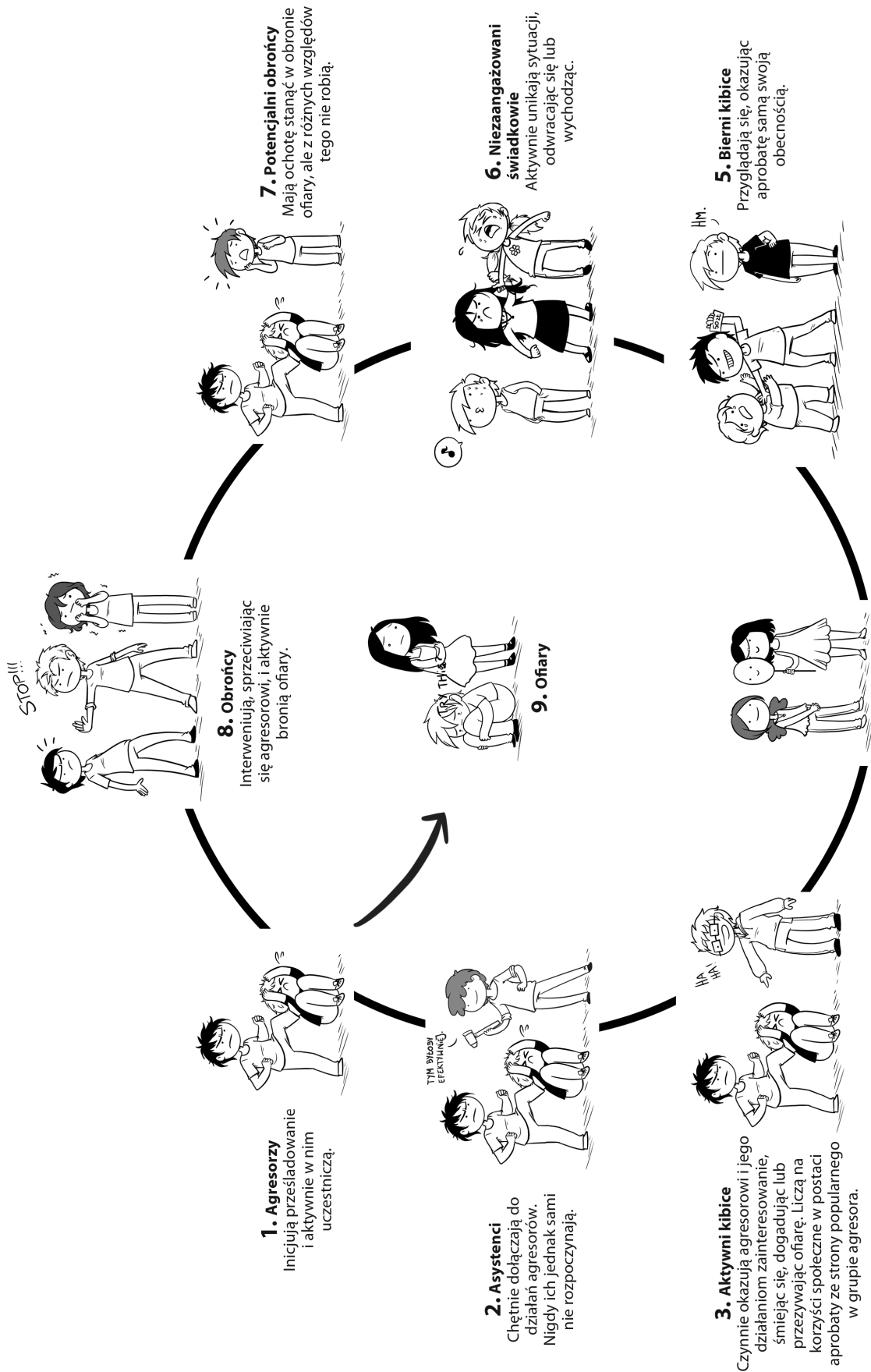
Potencjalni obrońcy – uważają, że nie są wystarczająco silni lub nie mają pozycji w klasie, aby skutecznie bronić ofiary, ale chętnie by to zrobili.

Obrońcy – wierzą w swoją siłę, nie obawiają się agresora.

4. Koło przemocy rówieśniczej – ilustracje

4. Koło przemocy rówieśniczej – ilustracje

UNIwersYTET
 SWPS

 RESQL

Warszawa, 2020 r.